

Geismo mašinos: psichoanalitinė ir šizoanalitinė perspektyvos

Audronė Žukauskaitė

*Kultūros, filosofijos ir meno institutas,
Dabartinės filosofijos skyrius,
Saltoniškių g. 58,
LT-08105 Vilnius,
el. paštas audronezukaускаite@takas.lt*

Straipsnyje analizuojama, kokių mastu psichoanalizės disciplina yra priklausoma nuo vėlyvojo kapitalizmo logikos. Iš esmės ir kapitalizmas, ir psichoanalizė tyrinėja tą patį fenomeną – Deleuze'as ir Guattari teigia, jog kapitalo produkavimas ir geismo produkavimas yra vienas ir tas pats procesas. Produkavimo procesas realizuojamas per mašinos kategoriją: geismo mašinos ir yra socialinio produkavimo mašinos, turinčios galios produkuoti tikrovę. Tačiau kapitalizmas gamina šizofrenišką energijos perteklių, – neatsitiktinai būtent šizofrenikas tampa svarbiausia kapitalizmo figūra. Šiame kontekste šizoanalizę turėtume suprasti ir kaip simbolinę kapitalizmo ribą, ir kaip jos giliausios tendencijos išsipildymą.

Raktažodžiai: kapitalizmas, psichoanalizė, produkavimas, mašina, kūnas be organų, šizoanalizė

PSICHOANALIZĖ IR KAPITALIZMAS

Gilles Deleuze'o ir Felixo Guattari knyga *Anti-Oidipapas* atkreipia dėmesį į du fundamentalius reiškinius – psichoanalizę ir kapitalizmą. Šie reiškiniai visuomet egzistavo greta, lyg kokios paralelinės progresijos. Deleuze'as ir Guattari atranda jų susikirtimo tašką, sulydo marksistinės kapitalizmo kritikos ir psichoanalizės tradicijas. Tiek marksizmas, tiek psichoanalizė yra tam tikros demaskavimo arba įtarumo teorijos, kurios visą žmogiškosios veiklos įvairovę linkusios redukuoti į nematomas galios formas: marksizmas visa ko pagrindu laiko privataus kapitalo cirkuliaciją, psichoanalizė – libidinę energiją, kurios teritorija apsiriboja privačia šeima. Ir kapitalo ekonomija, ir libidinė ekonomija gali palaikyti savo galią tik per nuolatinę cirkuliaciją, nepaliaujamą deteritorializaciją. Pavyzdžiui, privati nuosavybė turi pereiti iš kapitalisto rankų į darbo sektorių, kad pavirstų paties darbininko nuosavybe, iššvaistytų save ir tokiu būdu galėtų kaupti perteklių. Savo ruožtu libidinė ekonomija taip pat privalo atsiplėšti nuo pirminio – privataus – potraukio objekto ir įgauti abstrakčias geismo formas.

Deleuze'as ir Guattari teigia, jog beprasmiška skirti politinę ekonomiją (kapitalo ir interesų tėkmes) ir libidinę ekonomiją (geismų tėkmes) kaip dvi skirtingas ekonomijas. Jų manymu, reikia postuluoti tą pačią ekonomiją, tėkmių ekonomiją. Tarp socialinio produkavimo ir geismo produkavimo nėra paprasto paralelizmo, negalime tiesiog sakyti, jog kapitalo ir pinigų tėkmė atitinka libido tėkmę. Santykis

yra daug artimesnis: geismo mašinos ir yra socialinės mašinos. Kitaip tariant, produkavimo aktyvumas, kuris laikomas svarbiausiu kapitalizmo sistemos brožu, yra *ir* politinės ekonomijos, *ir* psichoanalizės aktyvumas. Politinė ekonomija yra prilyginama libidinei ekonomijai: būtent čia matyti, kokių mastu psichoanalizė priklauso kapitalizmui. Kapitalizmo esmę sudaro deteritorializacija, tačiau ją galima pasiekti tik per nuolatinę reteritorializaciją, per nesibaigiančią tėkmę, kodų, formų ir pavidalų kaitą. Produkavimo aktyvumas, kuris yra ne kas kita, kaip geismo aktyvumas, sukuria šios nuolatinės kaitos sąlygas ir parodo kapitalizmo ribas.

Tačiau Slavojus Žižekas primena gerai žinomą marksistinių argumentą, jog psichoanalizė neįsisąmonina vaizduojamų libidinių struktūrų (pavyzdžiui, Oidipo komplekso) priklausomybės nuo konkrečių istorinių sąlygų, todėl šias struktūras laiko apriorine, nelaikiška ir amžina psichinės konsteliacijos būkle. Savo ruožtu psichoanalizė parodo, jog marksizmas remiasi supaprastinta, psichologiškai naivia žmogaus samprata, todėl ir nesugeba paaiškinti, kodėl kiekvienas išsilaisvinimo bandymas neišvengiamai sukuria naujas dominavimo formas [5: 16]. Tačiau skaitdami Jacques'ą Lacaną galime pastebėti, jog jis gana gerai suvokia psichoanalizės (ne psichoanalizės teorijos, bet psichoanalizės kaip intersubjektyvios praktikos) priklausomybę nuo istorinių sąlygų, t. y. nuo kapitalistinės visuomenės, kurioje intersubjektyvūs santykiai įsteigiami pasitelkus pinigų cirkuliaciją. Lacanas teigia, jog tikroji pinigų funkcija yra sukurti ekvivalentą tam, kas neturi kainos, kas negali būti

įvertinta – t. y. pačiam geismui [5: 17]. Taigi matyti, jog geismas yra ekvivalentas, įgalinantis palyginti psichoanalizės ir kapitalizmo struktūras. Kita vertus, būtent geismo samprata įgalina atskirti Deleuze'o ir Guattari poziciją nuo klasikinės psichoanalizės, paaiškinti ir apibrėžti klasikinės psichoanalizės ir šizoanalizės skirtumus.

PSICHOANALIZĖ VS ŠIZOANALIZĖ

Deleuze'o/Guattari geismo samprata atvirai polemizuoja su klasikinės psichoanalizės struktūromis, pirmiausia – Freudso suformuluota Oidipo komplekso samprata. Pasak Deleuze'o/Guattari, klasikinė psichoanalizė geismą visuomet apibrėžia remdamasi tam tikru kodu (Oidipas) ir/arba tam tikra teritorija (šeima, mokykla, bažnyčia, partija), todėl ji laikytina tik dar viena kolonijinio imperializmo forma. „Mes teigiame, jog Freudas tuo pat metu atranda geismą kaip libido, kaip produkuojantį geismą, ir nuolatos stumia libido į naminę reprezentaciją – Oidipo kompleksą. Taigi psichoanalizėje vyksta tas pat reiškinys, kurį Marxas išvelgė ekonomikoje: Adamas Smithas ir Ricardo aptiko gerovės esmę produkuojančioje darbo jėgoje, tačiau nuolatos stumia ją atgal į nuosavybės reprezentacijas“ [1: 16]. Deleuze'o/Guattari nuomone, Oidipo kompleksas negali paaiškinti geismo produkavimo, nes jis visuomet yra pririštas prie vienokios ar kitokios ego tapatybės formos. Šizoanalizės nuostata yra priešinga: ji siekia išsilaisvinti iš ego tapatybės ir atrasti deteritorializuotas geismo tėkmes, geismo mašinas, nepriklausomas nuo jokių kodų. Deleuze'as/Guattari teigia: „šizofreniškas pasivaikščiojimas yra geresnis modelis, nei neurotiškas gulėjimas ant psichoanalitiko kušetės. Tai šviežio oro gurkšnis, santykis su išoriniu pasauliu“ [2: 2]. Deleuze'as/Guattari rašo, jog šizofrenija Freudso tradiciškai buvo siejama su ego tapatybės formomis, arba, tiksliau, tapatybės stoka – asmenybės skilimu, autizmu; Freudas nemėgo šizofrenikų, nes jie nesileidžia aiškinami ego forma, nevartoja įvardžio „aš“ ir kalba apie save trečiuoju asmeniu. Priešingai klinikinėms šizofrenijos interpretacijoms, Deleuze'as/Guattari teigia, jog šizofrenija yra geismo produkavimo procesas ir geismo mašina. „Mes siūlome šizoanalizę kaip priešpriešą psichoanalizei: tiesiog pažvelkite į du dalykus, kurių nesugebėjo paaiškinti psichoanalizė: ji niekada neprasimuša iki kažkieno geismo mašinų, nes ji prilipusi prie oidipinių figūrų ar struktūrų; ji niekada neprasimuša iki socialinių libido investicijų, nes ji prilipusi prie jo naminių investicijų. [...] Psichoanalizė yra kaip kapitalizmas: nors ji juda link šizofrenijos ribos, ji nuolat šios ribos išvengia ir stengiasi ją apeiti“ [1: 20–21].

Anti-oidipinės jėgos – šizo tėkmės – yra tokios jėgos, kurios išvengia kodavimo ir plaukia visomis

kryptimis: tai našlaičiai (nei tėvelio, nei mamytės), ateistai (jokio tikėjimo), nomadai (jokių papročių, jokių teritorijų). „Šizofrenikas yra kažkas, kas buvo dekodotas, deteritorializuotas. [...] Mes teigiame, jog vyksta šizoidinis dekodavimo ir deteritorializavimo procesas, kurį tik revoliucinė veikla gali sustabdyti ir paversti šizofrenijos produkavimu. Mes manome, jog esama glaudaus ryšio tarp, viena vertus, kapitalizmo ir psichoanalizės, ir, kita vertus, revoliucinių judėjimų ir šizoanalizės“ [1: 23–24]. Galime manyti, jog minėti autoriai kuria revoliucinę, anti-kapitalistinę geismo sampratą; tačiau paradoksaliu būdu geismas įgauna visas kapitalistinio produkavimo bruožus: geismas yra toks pat neapibrėžiamas kaip kapitalo cirkuliacija. Taip pat galime suabejoti, ar šizoanalizė iš tiesų nutraukia visus ryšius su klasikine psichoanalize. Nors knygoje *Anti-Oidipas* randame pakankamai kritikos ne tik Freudso, bet ir Lacano psichoanalizės atžvilgiu, galime šiai kritikai paprieštarauti teigdami, jog Lacano tekstuose yra pakankamai duomenų, patvirtinančių socialinę ir kapitalistinę, t. y. produkuojančią geismo sampratą. Pagal Lacano apibrėžimą, žmogaus geismas visuomet yra Kito geismas: tuo norima pasakyti, jog ne tik geidžiama Kito, bet geidžiama taip, kaip to norėtų Kitas. Toks geismo apibrėžimas įtvirtina intersubjektyvią bei socialinę geismo sampratą. Geismas Lacanui yra simbolinė struktūra, kuri, paradoksaliu būdu, geba sukurti ekvivalentą tam, kas nepalyginama ir neišmatuojama, – mūsų troškimams. Taigi Deleuze'as ir Guattari, mano įsitikinimu, ne paneigia, bet tik radikalizuoja lakanišką geismo sampratą: geismas, pasak jų, yra socialus, jis neatsiejamas nuo socialinio produkavimo.

MAŠINA, GEISMAS, PRODUKAVIMAS

Kaip žinome, Lacanui pašamonė yra simbolinė struktūra; pašamonė funkcionuoja tokiu pat principu, kaip ir kalba. Deleuze'as/Guattari kalba apie pašamonę kaip apie tam tikrą mašininės gamybos formą: „pašamonė nėra nei struktūrinė, nei asmeninė, ji nesimbolizuoja nieko daugiau nei ji įsivaizduoja ar reprezentuoja; ji konstruoja, ji yra mašininė. Ne įsivaizduojama ar simbolinė, ji yra pati tikrovė, 'neįmanoma tikrovė' ir jos produkavimas“ [1: 53]. Tokiu būdu pašamonė struktūruojama remiantis ne seksualiniu skirtumu, bet skirtumu (ar tapatumu) tarp mašinos ir žmogaus. „Mes neskiriame žmogaus ir gamtos: žmogiška gamtos prigimtis ir natūrali žmogaus prigimtis sutampa produkavimo ar industrijos prigimtyje. Žmogus ir gamta nėra du vienas kitam priešpriešinami terminai, veikiau jie yra viena ir ta pati esminė realybė – produkuojantis produktas. Būtent todėl geismo produkavimas yra svarbiausias materialiosios psichiatrijos, kuri domisi šizo kaip *Homo natura*, rūpes-

tis“ [1: 4–5]. Deleuze'o/Guattari sukurta geismo mašinos samprata yra toks keistas hibridas, kur susijungia industrija ir gamta: mašina yra gyva, o geismas savo ruožtu yra mechaniškas. Ši mašininės pasąmonės samprata neatrodo tokia neįprasta, jei prisiminsime kontekstą, į kurį minėti autoriai nuolat nurodo: modernistinę tapybą (Pablo Picasso, Paule Klee), Antonino Artaud „žiaurumo teatrą“ ir „mašininę“ moderniosios muzikos revoliuciją.

Taigi Deleuze'as/Guattari postuluota iš esmės tik vieną realybę, kurią vadina produkavimo procesu. Produkavimo procesas numato tris fazes: *produkavimo produkavimą*, kuriantį veiksmus ir aistras; *įrašymų produkavimą*, kuris kuria distribucijos, koordinacijų, referencijos taškus; *vartojimo produkavimą*, kuriantį jausmus malonumus, nerimą ir skausmą. Būtent produkavimo įrašymas, t. y. antroji produkavimo fazė, turi savyje šizofrenijos potencialą: produkavimo produkavimas (geismo mašina) remiasi jungimų logika; įrašymų produkavimas arba kūnas be organų remiasi atskyrimų (disjunkcijos) arba šizofrenijos logika: arba... arba... arba... Šizofrenijos logika nurodo į galimų pakeitimų, perstatymų sistemą, kuri nurodo į kažką kaip tą patį, bet kaip nuolat skirtingą. Šizofrenišką jungimų sistemą Deleuze'as/Guattari palygina su Claude'o Lévi-Strausso aprašyta *bricolage'o* logika, kur kiekvienas meistravimo veiksmas gali būti pakeistas tuo arba kitu, ir kur neįmanoma atskirti, kur baigiasi įrankis, o kur prasideda meistraujamas objektas. Kitaip tariant, šizofreniška disjunkcijų logika, jos pakeitimai ar perstatymai yra atsakas į nuolat besikeičiančią situaciją. Tokiu būdu Deleuze'as/Guattari šizofreniją sieja ne su psichoanalizės problematika, bet su dviem svarbiausiomis sąvokomis: geismo mašina ir kūnu be organų.

Geismo mašina ir kūnas be organų yra tarsi du poliai, kurie priešinasi vienas kitam, tačiau nuolat implikuoja vienas kitą. Deleuze'as/Guattari palygina geismo produkavimą su socialiniu produkavimu. Abi šios mašininės gamybos formos numato neproduktyvų likutį, kūną, kuris vadinamas sociumu. Tai gali būti žemės, despoto ar kapitalo kūnas. Tai yra toks kūnas, apie kurį Marxas pasakė, jog jis yra ne darbo produktas, bet, veikiau, jo dieviška ar natūrali prielaida. Šis kūnas vėl sugrįžta produkavimo veikloje, sukurdamas paviršių, ant kurio pasiskirsto produkavimo veikėjai ir galios, tačiau kuris pasisavina bet kokį produkavimo perteklių. Taigi kapitalas yra kūnas be organų, arba, tiksliau, kapitalistinės būties kūnas. Jis įkūnija ne tik tekančią pinigų substanciją, jis sukuria pridedamąją vertę, panašiai kaip kūnas be organų reprodukuoja save. Kitaip tariant, išlaidoma opozicija tarp socialinio produkavimo arba darbo ir kapitalo kaip kūno be organų. Tačiau ši opozicija yra apverčiama: kaip pastebi Marxas, pradžioje kapitalistas aiškiai suvokia priešpriešą tarp kapitalo

ir darbo, tačiau greitai pasaulis apsverčia ir kapitalas imasi įrašancio paviršiaus vaidmens, prie kurio sugrįžta bet koks produkavimas. Kapitalas tampa tarsi mistiniu pagrindu, nes socialinis produkavimas vyksta ne darbo, bet kapitalo dėka. Taigi kūnas be organų nuolat grįžta prie geismo produkavimo (socialinio produkavimo), įtraukia jį ir galiausiai pasisavina.

MATERIALI TIKROVĖ

Svarbu pabrėžti, jog, Deleuze'o/Guattari įsitikinimu, geismas turi galios produkuoti tikrovę. „Jei geismas produkuoja, jis produkuoja tikrovę. Jei geismas produktyvus, jis gali būti produktyvus tik realiame pasaulyje ir gali produkuoti tik tikrovę“ [1: 26]. Toliau jie teigia, jog „geismui nieko netrūksta; jis nestokoja savo objekto. Būtent subjekto trūksta geisme arba geismui trūksta fiksuoto subjekto. Geismas ir jo objektas yra vienas ir tas pats dalykas: mašina, mašinos mašina. Geismas yra mašina, geismo objektas yra kita prie jos prijungta mašina“ [1: 26]. Taip apibrėždami geismą, Deleuze'as ir Guattari aiškiai polemizuoja su Lacano geismo samprata. Lacanui geismas yra simbolinė struktūra, kurią apibrėžia tam tikra stoka ar trūkumas. Lacano geismas yra tiek „tikras“, kiek jis inkorporuoja *objektą mažoji a*; tačiau bendriausia prasme geismas yra simbolinė struktūra, funkcionuojanti reikšmės nuorodų pagrindu. Tikrovė yra stoka reikšmės struktūros viduje, numanomas, tačiau neartikuliuotas simbolinės tvarkos pagrindas. Tačiau Deleuze'as/Guattari teigia, jog pati geismo objektyvi būtis yra tikrovė. „Tikrovė nėra neįmanoma; priešingai, tikrovėje viskas įmanoma, viskas tampa įmanoma. Stoka yra sukurta, suplanuota ir suorganizuota socialinės produkcijos dėka. [...] Ji niekuomet nėra pirminė; produkavimas niekuomet nėra organizuojamas anksčiau egzistuojančios reikšmės ar stokos pagrindu. Būtent stoka infiltruoja save, sukuria tuščią erdvę ar vakuumą...“ [1: 26–28]. Taigi galime teigti, jog Deleuze'o/Guattari geismo samprata yra visiškai pozityvi: geismas suvokiamas kaip aktyvi jėga, o ne kaip reaktyvus atsakas į stoką ar neišsipildžiusius poreikius. Geismas esti tam tikrame mašinų ansamblyje tokiu pat būdu, kaip ir kompozicijos principas muzikos kūrinyje: jis įsikūnija tiek tylos pauzėse, tiek ir girdimuose garsuose. Kitaip tariant, stoka nurodo į geismo pozityvumą, panašiai kaip pauzė įkūnija tam tikrą kompozicijos principą.

Deleuze'as ir Guattari paneigia dualizmą tarp „realios“ socialinės plotmės ir „įsivaizduojamos“ arba fantazminės geismo plotmės, kuris buvo numanomas Lacano psichoanalizėje. Jų teigimu, geismas visuomet jau įsikūnijęs socialinėje plotmėje, jis yra socialumo organizavimo principas: „nėra tokio dalyko kaip

socialinio produkavimo tikrovė ir geismo produkavimo arba fantazijos tikrovė. [...] Galime nustatyti tobulą paralelizmą tarp pinigų, aukso, kapitalo ir kapitalistinio trikampio, bei libido, anuso, falo, ir šeimyninio trikampio. Kitaip tariant, socialinis produkavimas yra grynas ir paprasčiausias geismo produkavimas tam tikromis apibrėžtomis sąlygomis. Mes tvirtiname, jog socialinė plotmė yra apsupta geismo, ji yra istoriškai determinuotas geismo produktas ir libido visiškai nereikia nei mediacijos, nei sublimacijos, jokios psichinės operacijos, jokios transformacijos tam, kad užgrotų ar investuotų produkuojančias jėgas ar produkavimo santykius. *Yra tik geismas ir socialumas ir nieko daugiau*“ [1: 28–29]. Geismas produkuoja tam tikrus socialinius darinius – geismo mašinas, geismo automatų, produkuojančius ir re-produkuojančius tiek geismo objektus, tiek patį geismą kaip produkavimo galimybę.

Galima teigti, jog tokia Deleuze'o ir Guattari pozicija yra pabrėžtinai materialistinė. „Geismas produkuoja tikrovę, arba, kitaip tariant, geismo produkavimas yra tas pat, kas ir socialinis produkavimas. Neįmanoma priskirti kokią nors egzistencijos formą geismui, dvasinei ar psichinei tikrovei, kuri, kaip manoma, skirtųsi nuo materialios socialinio produkavimo tikrovės. Geismo mašinos nėra fantazijos ar sapnų mašinos, kurios tarsi gali būti atskirtos nuo techninių ir socialinių mašinų. Veikiau fantazijos yra antriniai dariniai... Fantazija niekuomet nėra individuali: tai grupinė fantazija, kaip sėkmingai įrodė institucinė analizė“ [1: 30]. Tokia materialistinė geismo koncepcija sugriauna Lacano trinarę struktūrą: tikra – įsivaizduojama – simboliška. Pirma, teigiama, jog tai, kas įsivaizduojama, neegzistuoja; net jei fantazija ir egzistuoja, ji niekuomet nėra individuali, bet tik kolektyvinė ir grupinė. Antra, teigiama, jog tai, ką Lacanas laiko simboliu ir socialine struktūra, *ir yra tikrovė ir vice versa*.

Tačiau trinarės Lacano struktūros vietoje Deleuze'o/Guattari postuluota trijų produkavimo fazių teorija. Geismas produkuoja libidinės energijos ratą, kuris ir vadinamas geismo mašina. Ši geismo mašina veikia keliomis fazėmis: visų pirma sujungia dalinius objektus ir energijos tėkmės tam, kad suformuotų mašiną (*produkavimas*); vėliau šių elementų agregatas suformuoja kūną, „kūną be organų“; tai yra įsivaizduojamas kūno paviršius, ant kurio *įrašomi* elementarūs kūnai ir energijos srautai. Tačiau tuo pat metu kūnai deseksualizuojami ir perjungiami į skirtingas konfigūracijas, tokiu būdu sukuriama „šizofreniška“ geismo potencialą. Trečia fazė yra intensyvumų *vartojimo* fazė, numatanti jutimus ir juslinius malonumus [4: 71–72]. Kitaip tariant, geismas pereina tas pačias fazes, kaip ir produkavimo procesas: produkavimo, įrašymo, vartojimo. Kiekvienai fazei būdinga skirtinga sintezė: jungimo sintezė, kuri

sujungia tėkmes ir dalinius objektus; disjunkcijos arba atskyrimo sintezė, kuri būdinga elementarioms mašinoms; konjunkcijos sintezė, apjungianti skirtumus, iš kurių kyla intensyvumai. Geismo produkavimo galutinis taškas yra intensyvumas, kuriuo geismas pats save vartoja. Šizofrenijos patirtis arba meno kūriniai geriausiai parodo šiuos intensyvumų kiekius išgryninta forma. Tokiu būdu trijų fazių teorija tarsi atkartoja lakanišką triadą: geismo mašinos yra socialinės mašinos arba *tikrovė*; šios mašinos formuoja *įsivaizduojamą* „kūno be organų“ paviršių; šis paviršius akumuliuoja tam tikrą perteklių, intensyvumą, sukuria *simbolinį* geismo perteklių, kuris įgalina nuolatinį geismo vartojimą.

ŠIZOFRENIJA KAIP SANTYKINĖ KAPITALIZMO RIBA

Išvertus į politinės ekonomijos kalbą, tai reikštų: produkuojančios mašinos atitinka darbo jėgą, kuri savo ruožtu produkuoja įsivaizduojamą kapitalo kūną; tačiau kapitalo prigimtis yra mistinė, todėl užuot buvęs darbo jėgos produktu, jis veikiau tampa „natūralia ir dieviška“ darbo prielaida. Kapitalas sukuria pridedamąją vertę tokiu pat būdu, kaip „kūnas be organų“ sugeba save reprodukuoti. Kapitalizmas gamina bauginantį, šizofrenišką energijos akumuliacijos perteklių. Būtent todėl šizofrenikas tampa svarbiausia kapitalizmo figūra: kapitalizmas visa savo jėga stengiasi produkuoti šizo – dekoduojamą tėkmių subjektą ant „kūno be organų“. Tokiu būdu šizofrenija suprantama ne kaip klinikinis atvejis, bet kaip perteklinio produkavimo būdas. Šizofrenikas yra santykinė kapitalizmo riba: jis yra kapitalizmo vidinė tendencija, privesta iki išsipildymo, jo perteklinis produktas. Kitaip tariant, kapitalizmo ir šizofrenijos ryšys peržengia gyvensenos, aplinkos, ideologijos ir kitas problemas. Deleuze'o/Guattari rašo: „mūsų visuomenės produkuoja šizus tokiu pat būdu, kokiu produkuoja Prellio šampūną ar Fordo automobilus, vienintelis skirtumas yra tas, jog šizai nėra parduojami. Kaip tokiu atveju paaiškinti faktą, kad kapitalistinis produkavimas nuolat areštuoja šizofrenijos procesą ir transformuoja šio proceso subjektą į izoliuotą klinikinę būtybę? Kodėl šizofrenikas laikomas ligoniu – ne tik nominaliai, bet ir realybėje?“ [2: 245]. Atsakymas galėtų būti toks: „kapitalizmas yra bet kokio sociumo riba; savo ruožtu šizofrenija yra išorinė paties kapitalizmo riba arba jo pačios giliausios tendencijos išsipildymas“ [2: 246]. Tačiau kapitalizmas funkcionuoja tik su sąlyga, jog nuolat išsavo savyje šią tendenciją.

Kitaip tariant, tiek šizofreniko figūra, tiek geismo sąvoka yra dviprasmiškos, veikiančios priešingomis kryptimis. Čia vėlgi galime pakartoti savo teiginį, jog Deleuze'o/Guattari propaguojama šizofrenija

reiškia ir pasipriešinimą kapitalizmo bei psichoanalizės „farmacijoms“, besiremiančioms privačiu kapitalu ir privačiu geismu, ir giliausios kapitalizmo logikos įkūnijimą, nes būtent šizofrenikas pasiekia intensyviausią produkavimo ir vartojimo pakopą. Šizofrenikas yra ir kapitalizmo produktas, jo galutinė išorinė riba, ir būtina kapitalizmo funkcionavimo tendencija, jo galimybės sąlyga. Tačiau geismas kapitalizmo epochoje, pasak Deleuze'o/Guattari, visuomet yra socialus, jis veikia kaip socialumo organizavimo principas. Tačiau tuo pat metu jis yra *eksplozyvus*: geismas yra nuolat represuojamas, nes bet kuriuo savo produkavimo momentu jis kvestionuoja esamą socialinę tvarką, inicijuoja revoliucinius perversmus bei judėjimus. Deleuze'as/Guattari rašo: geismas represuojamas visuomenėje ne dėl to, jog „tai yra geismas motinai ar tėvo mirties geismas... Jei geismas yra represuotas, tai yra dėl to, jog kiekviena geismo pozicija, nesvarbu, kokio dydžio, yra pajėgi kvestionuoti nustatytą visuomenės tvarką. Negalime teigti, jog geismas yra a-socialus: priešingai. Tačiau jis yra *eksplozyvus*; nėra tokios geismo mašinos, kuri būtų sukurta prieš tai nesugriaunant ištisų socialinių sektorių“ [2: 116]. Šia prasme geismo mašina funkcionuoja ir kaip vidinė socialumo riba: ji kuria socialinius ryšius ir kartu paneigia bet kokią socialinės tvarkos galimybę.

Galime klausti, kokią įtaką ši socialinio mašinio geismo teorija turi žmogaus ir seksualumo sampratai? Kaip jau minėjome, Deleuze'as ir Guattari visiškai perrašo pasąmonės apibrėžimą: jie kalba apie pasąmonę, kuri yra ne ideologinė, bet materiali; ne oidipinė, bet šizofreniška; ne įsivaizduojama, bet nefigūratyvi; ne simbolinė, bet reali; ne struktūrinė, bet mašininė. Deleuze'as/Guattari teigia, jog seksualumas yra politinės ekonomijos kategorija; seksualumo samprata tampa tokia visaapimanti, jog praranda įprastas antropomorfinės formas. Kitaip tariant, jei vis dar norime šią libidinę energiją vadinti seksualumu, turime pripažinti, jog seksualumas yra viską apimanti sąvoka: ji nusako būdą, kuriuo biurokratas tvarko savo popierius, teisėjas skirsto teisingumą, operatorius laiko kamerą, – tai būdas, kuriuo mes mylimės su pasauliu. Seksualumas nusako produkavimo būdą, jo įsikūnijimą mašinoje, tapsmą mašina. „Seksualumas ir geismo mašinos yra tas pats dalykas, nes geismo mašinos veikia socialinėse mašinos, jų dariniuose, jų funkcionavime. Geismo mašinos yra nežmogiška lytis, [...] be kurios nebūtų įmanomas ir žmogiškas seksualumas“ [2: 294]. Kitaip tariant, klasikinė psichoanalizė kuria antropomorfinį seksualumo vaizdinį, kuris remiasi seksualiniu skirtumu tarp vyro ir moters; Deleuze'o/Guattari šizoanalizė kuria nežmogišką geismo sampratą, kuri siekia peržengti ne tik dviejų lyčių dualizmą, bet ir perskyrą tarp žmogiškos ir nežmogiškos lyčių. Mi-

nėti autoriai rašo: „mylėtis – reiškia ne tapti vienu ir net ne dviem, bet tapti šimtu tūkstančiu. Geismo mašinos arba nežmogiška lytis: ne viena ar dvi lytis, bet n lyčių. Šizoanalizė yra kintanti subjekto n lyčių analizė, kuri yra anapus antropomorfinių reprezentacijų, subjektui primetamų visuomenės. Šizofreniškas geismo revoliucijos devizas būtų toks: kiekvienam po lytį / lytis pagal poreikius“ [2: 296]. Tokiu būdu šizoanalitinė seksualumo koncepcija įsirašo į platesnį Michelio Foucault, Slavojaus Žižeko ir klonų teorijos kontekstą, kuriame konstatuojamas visiškas *seksualinio skirtumo išnykimas*¹. Seksualinė revoliucija išlaisvino seksą nuo reprodukavimo prievolės; mašininė revoliucija išlaisvino produkavimo ir reprodukavimo galias nuo seksualumo.

Pabaigoje norėtusi išdėstyti keletą abejonių dėl Deleuze'o ir Guattari pateiktos šizoanalizės sampratos. Ar šizoanalizę pagrįstai galime atriboti nuo klasikinės psichoanalizės ir laikyti iš principo nauju dariniu? Akivaizdu, jog ir kapitalizmas, ir psichoanalizė remiasi ta pačia perkėlimų, investicijų ir praradimų logika, – ją aptarėme analizuodami geismo ir kapitalo prigimtį. Tačiau ar ne tuo pačiu principu funkcionuoja ir šizoidinis produkavimas? Patys autoriai pripažįsta, jog šizofrenija įkūnija kapitalistinę produkavimo, perprodukavimo ir perteklinio vartojimo logiką. Šizofrenija yra ne alternatyva kapitalizmui, bet, veikiau, jos giliausios tendencijos išsipildymas. Kita vertus, dramatiškas autorių prisirišimas prie mašinos metaforos atrodo keistai vėlyvojo kapitalizmo kontekste, kur jau tapo priimta kalbėti apie terminalą, nepriklausomą nei nuo pinigų, nei nuo darbo jėgos. Nepaisant to, jog dauguma Deleuze'o ir Guattari teiginių skamba labai šiuolaikiškai, juos vis dar veikia modernybės epochos pinigų ir darbo etika, modernioji tapyba ir alternatyvaus kelio poetika. Socialinė bei politinė geismo samprata Deleuze'ui ir Guattari atrodo labai poetiška; jos išsipildymą jie regi Marcelio Prousto knygos *Prarasto laiko beiėskant* puslapiuose, kur pasakotojas *keliauja naujais regionais, kuriuose kontaktai visuomet yra daliniai ir beasmeniai, jungimai nomadiški ir daugiabalsiai, apimantys ir atskirumus, kai neįmanoma atskirti homoseksualumo ir heteroseksualumo: tai skersinių ryšių pasaulis, kur galiausiai užkariauta nežmogiška lytis susimaišo su gėlėmis, tai nauja žemė, kur geismas seka savo molekuliniais elementais ir tėkmėmis. Ši kelionė nebūtinai numato didelį ekstensyvų judėjimą; ji*

¹ Ši „nežmoniško“ seksualumo samprata persikloja su Michelio Foucault *Seksualumo istorijoje* [3] pateikta desubjektvyuoto seksualumo koncepcija, taip pat su Slavojaus Žižeko teiginiais, jog klonavimo perspektyva panaikina seksualumą kaip reprodukavimo galimybę. Išsamiau apie tai žr. [6].

tampa nejudri, vykstanti ant kūno be organų ir jo erdvėje – tai intensyvi kelionė, sunaikinanti visas žemes dėl tos, kuri dar tik kuriama... [2: 319].

Gauta

2004 06 11

Literatūra

1. Deleuze G. *Negotiations. 1972–1990*. New York: Columbia University Press, 1995.
2. Deleuze G., Guattari F. *Anti-Oedipus. Capitalism and Schizophrenia*. London: Athlone Press, 1983.
3. Foucault M. *Seksualumo istorija*. Vilnius: Vaga, 1999.
4. Patton P. *Deleuze and the Political*. London, New York: Routledge, 2000.
5. Žižek S. *On Belief*. New York, London: Routledge, 2001.
6. Žižek S. 2002. No sex, please, we're post-human. www.lacan.com/nosex.htm.

Audronė Žukauskaitė

MACHINES OF DESIRE: PSYCHOANALYTICAL AND SCHIZOANALYTICAL PERSPECTIVES

S u m m a r y

The article analyses to what extent psychoanalysis depends upon the logic of late capitalism. Capitalism as well as psychoanalysis reflect in essence the same phenomenon – phenomenon of production: Deleuze and Guattari insist that production of capital and production of desire is one and the same process. Production is realized by the category of machine: machines of desire always are already machines of social production, which have the power to produce reality. Capitalism represents the mode of production that accumulates the schizophrenic potential of energy, – this is why a schizophrenic is the key figure of capitalism. In this context schizoanalysis is seen not as the symbolical limit of capitalism, but as the realisation of its deepest tendency.

Key words: capitalism, psychoanalysis, production, machine, body without organs, schizoanalysis